

fistikerade än Marshalls samtida och historiska analyser kan sägas vara. Det stora problemet med Marshalls analys utifrån en serie kartbilder är att dessa kartor har varit allt annat än stabila – något som inte minst Kjellén förstod i *Stormakterna*.

För att förtydliga vad jag menar, låt oss för en stund titta på Kjelléns förståelse av geopolitik. I korthet kan sägas att hans in-

”Vi må vara geografins fångar – den engelska versionen av Marshalls bok heter *Prisoners of Geography* – men det fångelse som geografin utgör har inte sett likadant ut genom historien.”

teresse för geografin påtvingades honom. När han undervisade vid Göteborgs högskola ingick som ett krav att han skulle undervisa i både statskunskap och geografi. Givet den praktiska inriktning som mycket av undervisningen i Göteborg hade vid denna tid var kravet inte så underligt. Kjellén var troligtvis redan bekant med den tidens viktigare geografer, främst bland dem var Friedrich Ratzel, vars storverk *Politische Geographie* publicerades 1897. Kjellén inspirerades av Ratzels darwinistiska förståelse av livets relation till jorden. Ratzel menade att eftersom jorden ur ett mänskligt perspektiv är fast och stabil så kännetecknas livet (Ratzel talar här om allt liv från växter till djur) av rörelse och migration. Kjelléns två centrala verk är *Stormakterna* (1905) och *Staten som livsform* (1916). *Stormakterna* kan bäst beskrivas som en empirisk analys av samtida och historiska stormakter; Kjellén uttrycker det själv som att boken var ett ”empiriskt experiment”, ett test för att se hur hans politiska system kunde appliceras för att analysera vitaliteten hos olika stormakter. Boken var en bästsäljare i Tyskland och gavs ut i 24 olika upplagor bara mellan 1909 och 1934.

MARSHALL OCH KJELLÉN har det gemensamt att de försöker förstå framväxten av en rad olika förhållanden – ekonomiska, politiska och så vidare – ur geografiska bakgrundsförhållanden, såsom läge, klimat, jordmån. Var de skiljer sig åt, och där jag menar att Kjelléns analys är mer sofistikerad, är i synen på olika territoriers och

staters stabilitet. För Kjellén, liksom för en lång rad andra geopolitiker, som till exempel Ratzel och Haushofer, är gränser inte nödvändigtvis stabila; de går så långt som att hävda att de inte bör vara stabila; livskraftiga nationer har ett moraliskt imperativ att expandera. Imperier och nationer kommer att uppstå, existera och slutligen försvinna. Dagens kartor är inte nödvändigtvis desamma som framtidens kartor, på samma sätt som det tidiga 1900-talets kartor inte hjälper oss att orientera oss i dagens värld.

Där Marshalls analys trots allt visar på en förståelse för att världen har förändrats, att geografins begränsande kraft inte nödvändigtvis ger uttömmande förklaringar, är i de avsnitt han diskuterar teknologins betydelse för det geografiska rummet. Ett begrepp som Marshall inte använder men som hade kunnat bidra till att komplicera hans narrativ är *tidsrumslig komprimering*. Innebörden av detta begrepp är att rummet som en funktion av olika teknologiska innovationer komprimerats, krympt, men inte nödvändigtvis på ett uniformt sätt. Vissa avstånd kan mycket väl ha ökat medan andra radikalt minskat; till exempel har restiden mellan finansiella centra som London och Frankfurt minskat, medan den ökat mellan London och mer perifera delar av England. Vi må vara geografins fångar – den engelska versionen av Marshalls bok heter *Prisoners of Geography* – men det fångelse som geografin utgör har inte sett likadant ut genom historien. Tvärtom har det ständigt förändrats.

AVSLUTNINGSVIS VILL JAG göra en kort kommentar om en av Marshalls huvudpoängar, att geografin ofta är en förbisedd faktor när det gäller att förstå historiska förlopp. Exempelen på att detta inte stämmer är alltför många för att nämna här, så jag begränsar mig till att konstatera att en av de viktigaste skolbildningarna inom 1900-talets historieforskning, Annales-skolan, i stor utsträckning använder sig av geografiska analyser för att förstå historiska förlopp. Det är tydligt inte minst i Fernand Braudels tvåbandsvärk *La Méditerranée*, särskilt i band två *L'espace et l'histoire*. Det bör även tilläggas att en av de mest vitala delarna av historieforskningen i dag handlar om att skriva olika former av global-historia. Det främsta syntetiserande exemplet är troligtvis det monumentala fyrbandsverket *A History of the World* utgivet på Belknap Press. Men det kommer högst sannolikt aldrig att säljas på någon flygplats.

► Christian Abrahamsson är fil. dr i kulturgeografi och fristående skribent.

Olof Ruin

Analys & engagemang
– Sex statsvetare under 1900-talet

LANGENSKIÖLD | 263 S. | ISBN 9789188439277

GEDIGEN ANALYS AV STATSNETARE I DERAS TID

Recensent **Leif Lewin**

I SIN BOK porträtterar Olof Ruin sex statsvetarprofessorer från Lund och Stockholm. Eftersom de också var engagerade utanför universitetet ger boken även fascinerande inblickar i svenskt samhällsliv under nästan ett sekel. Boken är välskriven och inkännande, men inte alls okritisk. Man kan dock ha synpunkter på urvalet och det är inte riktigt klart vad de parvisa jämförelserna syftar till.

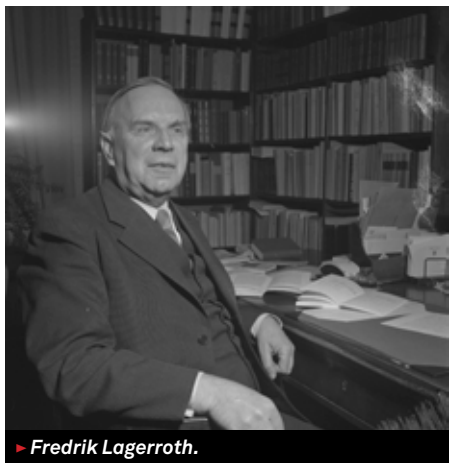
POLITIK & SAMHÄLLE

HÖSTEN 1870 KOM en ung man för att läsa historia till Lund, då ännu en sömning småstad med slingrande gator, låga korsvirkeshus och inte fler än fem-sexhundra studenter. Men högt över alla småhus reste sig Akademiska Föreningens stora Tegelborg, som den unge mannen snart skulle ta i besittning som studentkårens ordförande. Tio år efter sin ankomst till lärdomsstaden kunde han lägga fram sin doktorsavhandling om det frankiska rikets samhällsskick.

Några år senare blev han förordnad som innehavare av en extra ordinarie professur i historia med statskunskap som biämne. Snart uppstod en tvist om statskunska- pens organisatoriska ställning. Först under det nya seklets första år blev statskunska- pen eget ämne i Lund och extraordinarien blev professor på riktigt.

Den som berättar detta är före inneha- vararen av Lars Hiertas professur i stats- kunskap Olof Ruin i *Analys och engagemang*, utgiven i Kungliga Vitterhetsakademiens serie "Lärda i Sverige". Den unge mannen

► Fredrik Lagerroth.

var Pontus Fahlbeck (1850–1923) och den- ne jämte fem andra statsvetarprofessorer blir i Ruins bok föremål för en inkännan- de, gedigen, alls inte okritisk, iderik, väl- skriven och just vitter analys. Med tanke på dagens massproduktion av professorer är det märkligt att sätta sig in i hur upp- märksammade professorstillsättningarna var en gång i världen. Eftersom flertalet av de sex porträtterade också var engagerade utanför universitet ger boken även fasci- nerande inblickar i svenskt samhällsliv i stort under ett sekel.

Som professor i statskunskap inriktade Fahlbeck sin forskning på styrelseskicket och samtida politiska problem. Med emfas understök han den dualistiska karaktären hos 1809 års regeringsform och kontraste- rade den svenska parlamentarismen mot den engelska. Men han vidgade också sitt studieobjekt till att omfatta statistiska, nationalekonomiska och sociologiska perspektiv på det svenska klassamhället. Politiskt stod han till höger: han engage- rades av blivande statsminister Boström som sekreterare i den stora tullkommit- tén, valdes in Första kammaren, bekäm- pade vänsterns försvarsnihilism, "fient- lighet mot de högre stånden" och krav på kvinnlig rösträtt. Självklart höll han på Tyskland under första världskriget och bad sin aftonbön: "Gud give världen fred. Men så att rätten segrar." Och rätten, som han såg det, var på Tysklands sida. I likhet med många andra meningsfränder – en Harald

Hjärne, en Rudolf Kjellén – dog Pontus Fahlbeck med det tyska kejsardömet.

Fahlbeck var också intresserad av affärer och blev en framgångsrik entreprenör, för- stärkt av hustruns förmögenhet. Han blev, med egna ord, "en rik man", som kunde göra en ståtlig donation på hela 250 000 kronor till Lunds universitet, den Fahl- beckska stiftelsen, med uppgift att överta och fortsätta utgivningen av *Statsvetenskap- lig tidskrift*. Det är genom denna donation han främst är ihågkommen i våra dagar.

Fredrik Lagerroth (1885–1974) tillträdde år 1929 den professur som Pontus Fahl- beck haft. Uppväxt i Göingebygden, som dominerades av välkända slott och fräse- jord, hade han en hög tanke om den svens- ka adelns betydelse i svensk historia och gick över huvud taget i många avseenden i företrädarens fotspår: han disputerade i historia, forskade om det svenska styrelse- skicket och hävdade med bestämdhet den svenska traditionens särart i förhållande till den engelska. Om man som Ruin är intresserad av "parvisa jämförelser" (mera om detta nedan), hade det enligt min upp- fattning varit intressant att sammanställa Fahlbeck och Lagerroth; de kan vetenskap- ligt framstå som till förväxling lika. Av- handlingen om frihetstidens författning blev omstridd i en tid när kritik av kunga- makten var inrikespolitiskt känslig. I en berömd uppsats, "Staaft eller De Geer?", såg Lagerroth i Per Albin Hansson en ny De Geer, som i motsats till den stridslystne Staaft eftersträvade samarbete i politiken. Kollegers kritik, särskilt från professor skytteanus Axel Bruswitz, ledde till ett decennium av depression och tystnad.

Men Lagerroth återuppstod. I samband med författningsreformen i början av 70-talet fick han, nästan nittio år gammal, tillfälle att i skrift åter ge uttryck för sitt

ogillande av kungar och gillande av adel. När jag presenterades för honom som den nye professor skytteanus, gnistrade det till av aggressivitet i hans ögon och han snar- ast väste: "Bruswitz efterträdare?" Carl Arvid Hessler hade gått honom förbi.

EN ANNAN LUNDAPROFESSOR, som por- trätteras av Ruin, är Nils Stjernquist (1917–2000), författningshistoriker som företrädarna, grundlagsexpert och univer- sitetsrektor. Vägen till professuren föreföll utstakad, men det var nära att Stjernquist snubblade på målsnöret. De sakkunniga

”Med tanke på dagens massproduktion av professorer är det märkligt att sätta sig in i hur upp- märksammade professorstillsättningarna var en gång i världen.”

var oeniga och striden fördes ända upp till regeringsnivå, där det till och med fö- rekom votering mellan statsråden: Stjern- quist fick sju röster, konkurrenten Jörgen Westerståhl, sedermera professor i Göte- borg, fick åtta röster. Men givetvis fick eck- lesiastikministern utnämna sin man, skri- ver Erlander i sina memoarer; ministern var bondeförbundaren Skabersjö, skåning liksom Stjernquist.

Om Herbert Tingsten (1896–1973) har det skrivits mera än om någon annan statsvetare – av andra och av honom själv. Ruin återberättar elegant vad som sagts om Tingstens författningspolitiska stu-

► Herbert Tingsten.

► Elis Håstad.

dier, hans banbrytande idékritiska arbeten, hans originella bidrag till området politiskt beteende, hans tid som legendarisk chefredaktör för *Dagens Nyheter*, de många mondäna festerna i hans hem. Tingsten disputerade i Uppsala men blev förste innehavare av den nyinrättade Lars Hiertas professur i Stockholm. Endast 25 000 kronor hade saknats för att professuren skulle bli möjlig. ”Den summan donerades till högskolan av min far”, skriver Tingsten lakoniskt i sina memoarer.

I slutkapitlet tar Ruin det anmärkningsvärda steget att som ”sakkunnig” fundera på en rangordning av de porträtterade. Klokt nog avstår Ruin från fingeradring men förstaplatsen går till Tingsten, genom omfånget av hans produktion, de vida perspektiven, förnyelsen av ämnet. Det är svårt att ha någon annan mening.

Särskilt charmfyllt är kapitlet om Ruins båda företrädare på Lars Hiertas professur Elis Håstad (1900–1959) och Gunnar Heckscher (1909–1987). Just i detta fall fungerar Ruins jämförande grepp väl: Håstad kom från ett enkelt bondehem på Uppsalaslätten, Heckscher från ett berömt professorshem i Djursholm; båda läste statskunskap i Uppsala men för den förre tog det sju år att få ut sin kandidatexamen medan Heckscher bara behövde två år; ”underbarnet” Heckscher disputerade vid 24 års ålder, Håstad vid 36; Håstad beundrade som så många andra sin lärare Brusewitz medan professorssonen Heckscher var mindre imponerad av dennes ”chefsfasoner”; båda blev framstående högerpolitiker. Med säkert omdöme lyfter Ruin fram Heckschers pionjärbeten om intresseorganisationerna och svensk statsförvaltning i arbete.

Heckscher, och de flesta andra, hade räknat med att han skulle efterträda Bru-

sewitz som skytteansk professor. Den kväll, när han telefonledes fick meddelandet att professuren i stället skulle tillfalla Carl Arvid Hessler, betecknade han som en av de tyngsta i hela sitt liv. Hur skulle det ha gått, kan man fråga sig, om Heckscher verkligen blivit professor skytteanus? Med Hessler tystnade allt det brusewitzka seminariets yra skämt och en tryckt stämning smög sig in i Skytteanum.

Heckschers intellektuella framtoning blev ett hinder i politiken. Eller med Leif Cassels ord: ”I och för sig gör det ingenting om en partiledare är för begåvad, bara det inte märks [...] Heckscher var alldeles deciderat det intellektuella underbarnet och därmed den isolerade människan.”

MAN KAN DISKUTERA Ruins urval. Främst saknar jag Axel Brusewitz. Ruin skriver att han begränsat sitt urval till de två universitet han känner bäst, Lund och Stockholm, därför att det skulle bli ”alltför omfattande och ohanterligt” att gå därutöver. Men jag sätter ett frågetecken här. Författaren tvingas ändå gå in många gånger på Brusewitz, till exempel à propos spänningen till Lagerroth och lärarrollen visavi Tingsten, Håstad och Heckscher – och Ruin gör det då med största skicklighet.

Spänningen mellan Lagerroth och Brusewitz förlamade verkligen hela ämnet. Den förre hävdade att 1809 års regeringsform främst var en produkt av en svensk författningsutveckling, den senare att den var en utländsk import i första hand från Montesquieu. Landets statsvetare delades upp i två läger, som inte talade med varandra utan grundligt avskydde varandra. ”Svenskt eller främmande?” blev en trollformel att ta ställning till som jag själv mötte ännu i början av 1960-talet. Mången lovande karriär har stoppats genom fel svar på denna kuggfråga.

Denna fientlighet utgör enligt min mening bakgrunden till den välkända konsensuskultur, som numera präglar svensk statskunskap och som retar och förvånar många; anmärkningsvärt nog var det Westerståhl och Stjernquist som upprättade den, trots konflikten dem emellan vid professorstillsättningen 1951. Vi vet nämligen vad som kan bli följderna av fraktionsstrider. Statskunskapen har blivit läran om värdet av samarbete.

En annan aspekt på Ruins urval gäller hans ”parvisa jämförelser”. Vad är det egentligen han vill ha ut av dessa komparationer? Trots att vi alla undervisar om jämförande metod och vet att det finns mycket att ta ställning till är Ruin förvånansvärt kortfattad – för att inte säga nonchalant. Jämförelserna syftar till, säger han, ”det som jämförelser överhuvud brukar göra: både att fastställa likheter

och framhålla olikheter, både att försöka teckna mönster och att samtidigt vara medveten om det särpräglade”. Det är hela motiveringen! När idén sedan genomförs (Fahlbeck-Tingsten, Lagerroth-Stjernquist, Håstad-Heckscher), blir jämförelserna ofta helt poänglösa, men leder inte sällan till en irriterande, rapsodisk framställning, där intressanta resonemang om en professor abrupt kan avbrytas av en diskussion om den andre professorn fast denne

”Denna fientlighet utgör enligt min mening bakgrunden till den välkända konsensuskultur, som numera präglar svensk statskunskap och som retar och förvånar många; anmärkningsvärt nog var det Westerståhl och Stjernquist som upprättade den, trots konflikten dem emellan vid professorstillsättningen 1951. Vi vet nämligen vad som kan bli följderna av fraktionsstrider. Statskunskapen har blivit läran om värdet av samarbete.”

skrivit om något helt annat. Detta sätt att disponera påminner faktiskt om Ruins förra bok *Mina tretal – En annorlunda memoar* (2015), där Ruin hade fått för sig att siffran tre hade något förklaringsvärde (han har tre syskon, har levt i tre länder, bott i tre städer etcetera), en siffermagi som snarast fungerade som en tvångströja.

MEN URVAL OCH komposition är en smak sak och kan alltid diskuteras. Min kritik ska inte skymma den utomordentliga betydelsen av att Ruin genom denna bok håller kunskapen om ett antal framstående statsvetarprofessorer vid liv, så mycket mera beundransvärd som den är genomförd av en författare som inte längre är en helt ung man. Ruin fyllde 91 år i november 2018.

► Leif Lewin är Skytteansk professor emeritus i vältalighet och statskunskap vid Uppsala universitet.